

DİL VE SÖZ BAĞLAMINDA KIRIM KARAY TÜRKLERİNİN ATASÖZLERİ

Yrd. Doç. Dr. Ercan ALKAYA

Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi. E-mail: ealkaya@firat.edu.tr

Özet

Bütün Türk dünyasında ortak özellikler gösteren atasözleri, Türk sözlü kültürünün en değerli unsurlarındandır. Bu çalışmada Türk dünyasının önemli boylarından Kırım Karay Türklerinin dil ve söz ile ilgili atasözleri ele alınmıştır. Dilin/sözün toplum içerisindeki yeri, günlük hayattaki önemi ve iletişim kurmadaki işlevi değerlendirilmiştir. Kırım Karay Türklerine ait olan seksen atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığı da parantez içinde gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk, Kırım, Karay, dil, söz, atasözü

CRIMEAN KARAY TURKS' PROVERBS IN THE CONTEXT OF LANGUAGE AND WORD

Summary

The proverbs showing the common peculiarities over all the Turkish World are the one of the most important of Turkish verbal culture. In this essay, it is discussed the proverbs with the language and the word of Crimean and Karay's Turks that they are the one of the most important clans of Turkish World. In addition, it is debated the role of language/word in society, the important of it in actual life and its function at the communication. However, it has been showed the counterpart of 80 proverbs of Crimean and Karay's Turks at Turkish Language in a parenthesis.

Keywords: Turk, Crimea, Karay, Language, Word, Proverb.

Giriş

Atasözleri, Türk sözlü kültürünün önemli ürünlerindedir. Milletlerin ortak geçmişleri, ortak değerleri, gelenekleri, düşünceleri, inançları, hayata bakış açıları atasözlerinde ifadesini bulur. Atasözleri, atalarımızın engin tecrübelerinin, düşüncelerinin sağlam bir mantık süzgecinden geçirildikten sonra, söze dönüştürülmesidir. Dilde var olan kelimeler söze dönüştürülerek; bu düşünceler ve sezgiler millet hafızasına kaydedilir.

Atasözleri millî varlıklarımızdır. Tanrı ve peygamber sözleri gibi ruha işleyen bir etki taşırlar. İnanırdıcı ve kutsaldırlar. Atasözleri, geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuşlardır. Milletin ortak düşünce, inanış ve tutumunu belirtir, halka yol gösterir.

rirler (Aksoy, 1984: 199. Atasözleri sadece dikkate değer sözler değil, aynı zamanda yalanlanamayacak derecede doğru ve objektif bilgilerdir. İlimi gerçeklerle birlikte, felsefi hakikatleri de bünyesinde barındırır (Baltacıoğlu, 1994: 190). Halkımız, derin bilgisini, ince zekâsını, espri anlayışını atasözlerinde yansıtmıştır.

Atasözleri sözlü kültür içerisinde çok önemli bir yere sahiptir. Zaten atasözleri, bilmece, deyimler ve diğer sözlü kültür unsurları yazının varlığından önce sözlü kültür içerisinde meydana gelmiştir. Atasözleri yazısı olmayan toplumlarda bir nevi eğitsel bir öğe olarak kullanılmıştır. Çünkü deyimler, ortak geçmişe bağlanmayı kolaylaştırmaktadır (Ong, 1995: 21). Bir eğitim aracı olarak kullanılan atasözleri millet hafızasında kalıplaştıktan sonra sürekli tekrar yoluyla nesillerden nesillere aktarılmıştır.

İnsanoğlunun tecrübelerinden, bilgeliğinden ve benzetme gücünden kaynaklanan atasözleri dünyanın her dilinde görülür. Çoğunlukla bir cümle biçiminde oluşarak bir yargı anlatan, kimi zaman ölçü ve kafiye ile söyleyiş açısından daha etkili olmaya yönelik atasözleri çeşitli dillerde benzer özellikler gösterir (Aksoy, 1982: 40-41). Her millette aynı anlamı veren atasözlerine rastlanmaktadır. Bu durum atasözlerinin kültürel ilişkiler neticesinde bir kültürden diğer kültüre geçtiğini gösterdiği gibi farklı milletler arasındaki düşünce ve tutumların da ortak nitelikler taşıdığı anlamına gelir.

Çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türk boylarının atasözlerinde de önemli benzerlikler olduğu görülmektedir. Karay halk kültürü ve edebiyatı diğer Türk boylarının halk kültürü ve sözlü edebiyat gelenekleri ile büyük benzerlikler gösterir. Karay atasözleri ve halk türküleri, Türkiye, Azerbaycan, Kırım, Kazan ve Altay Türklerinin aynı türdeki ürünleriyle ortak özellikleri sahiptir (Özkan 1997: 174). Birçok atasözü, bir iki ses değişimiyle, bazen bir iki kelimenin değişimiyle öteki Türk lehçelerinde de görülmektedir. Ele aldığımız atasözlerinde de Türkiye Türkçesi atasözleri ile Kırım Karay atasözleri arasında paralellik görülmektedir. Mesela: "Konşın tavuğu konşığa kaz korınır, kelinçeği da kız korınır", "Xayı et, denizge at, xalk bilme balık bilir", "İstegenin yuzu bir kara, bermenin-eki kara", "Sokur olse, badem kozlu bolır (derler)", "Atalardan kalgan soz dır: gendi duşken aglamaz, sızlamaz"... Bu önemli benzerlikler Türk insanının aynı kökten çıktığının, aynı kaynaklardan beslendiğinin en önemli kanıtıdır. Ortak tutum ve davranışlar, kültürel unsurlar, hayatı algılayış biçimindeki benzerlikler Türk atasözlerinde görülebilir.

Günümüz Kıpçak Türkçesinin "Karadeniz-Hazar Bölgesi"ne dahil olan Karay Türkçesinin konuşucuları, bugün Litvanya'da Troki (Trakai), Vilnius (Vilno) ve Ponevezis (Ponevej) şehirlerinde; Ukrayna'da Luck (Lutska) ve Halicz (Galiç) şehirlerinde; Kırım'da Gözleve (Yevpatoriya) ve Bahçesaray civarında; Polonya'da Gdonsk, Varşova, Wrocław, Opole bölgelerinde dağınık bir cemaat halinde yaşamaktadırlar. Musevi Karay Türklerinin konuştukları ve edebi bir dil olarak kullandıkları bu lehçe, bugün daha ziyade sözlü edebiyat ürünleriyle izlenmektedir (Doğan- Kıvrakdal, 2002: 781-789).

Karay Türklerinin tarihleri bakımından Hazarlara bağlı oldukları iddia edilse de, Hazar dili için bugün elde pek malzeme olmadığından bu birleştirme şimdilik dayanaksız kalmaktadır. Fakat Karay Türkçesi, tipik bir Kıpçak lehçesidir. Yalnız cümle kuruluşunda, tıpkı Gagauz Türkçesinde olduğu gibi Slav tesirleri göze çarpmaktadır (Öner, 1998: XXIII).

Sovyet istatistiklerinde 1979'da 3341 olarak verilen nüfusları, 1989'da 2803'e düşmüş görülmektedir. Daha önceki istatistiklerde 6000 olan nüfuslarının her geçen yıl azalması, asimilasyon (erime) ve bir miktarının yurt dışına göçü ile izah edilmektedir. Karay Türkleri, diğer Türk boylarından İbrani inancına sahip olmaları ile ayrılırlar (Devlet, 2002: 26).

Kırım Karay Türkleri bugün Kırım'da; yoğun olarak Çufut Kale, Mangup Kale, Bahçesaray, Solhat, Sudak, Kefe (Feodosiya), Gözleve (Evpatoriya) gibi yerlerde yaşarlar. Ayrıca; Armyanski Bazar, Akmescit, Alma-Tarkhan, Basarhik, Biyuk-Osenbaş, Karasubazar, koksı, Or-Kapu, Taş-Corgan, Hanişkai, Habak ve Yağmurtha bölgelerinde de yaşamaktadırlar. 1800 yılında Kırım'da 4000 kişi olan Kırım Karay Türklerinin sayısı, 1914'te 8000 bine ulaşmıştır. 1979'daki nüfus sayımına göre Kırım'da 1200 olan Karay Türkü sayısı, 1989'daki nüfus sayımında 898'e düşmüştür. Nüfus düşüşünün sebebi savaşlar, kıtlık ve Rusya'nın izlediği politikadır. 1997 yılında, Karay Türklerinin anavatanı olan Kırım'da 800 kadar Karay Türkü kalmıştır (Polkanov 1995: 6; Tekin-Ölmez, 1999: 127).

Karay Türkçesinin Troki (Trakay), Halicz-Lutsk ve Kırım olmak üzere üç ağı vardır. Bugün Kırım'da yaşayan Karay Türklerinin konuştuğu Türkçe, Litvanya (Troki, Vilnius, Ponevezis) ve Ukrayna'nın çeşitli bölgelerinde (Luck, Halicz) konuşulan Karay Türkçesinden daha farklıdır. Özellikle Litvanya'daki Karay Türklerinin konuştuğu Türkçe, eski Kuman Türkçesine daha yakındır. Kırım Karaylarının konuştuğu Türkçe ise bir taraftan Kırım Tatar Türkçesinin etkisiyle, diğer taraftan da Kırım'daki Osmanlı etkisiyle (Çağatay, 1994: 770-771) bugün Kırım Tatar Türkçesine ve Türkiye Türkçesine yakın bir özellik kazanmıştır. İncelediğimiz atasözlerinde de ses, şekil, cümle bilgisi ve söz varlığı bakımından bu özellikler görülebilir.

Atasözlerinin özgünlüğünü sağlayarak dilin işleniş biçimini oluşturan en önemli öge dilin bireysel kullanımı, daha doğrusu söze dönüşmesidir. Dil toplumsal, söz ise bireyseldir. Saussure'e göre, söz toplumsal olan dilin kişi tarafından gerçekleştirilmesi, özel kullanımıdır. Sözü tüm gerçekleştirmeleri bireysel ve anlıktır (Saussure, 1985: 22-23). Atasözleri de duyguların, düşüncelerin söze dönüştüğü değerler bütünüdür. Bu değerler bütününe gözler önüne serildiği Kırım Karay atasözlerinde dil ve söz konusuna oldukça geniş yer verilmiştir. Bu atasözlerinde dil çeşitli işlevleriyle ele alınarak çok özlü mesajlar verilmiştir. Bu çalışmada Kırım Karay Türklerinde dil ve söz ile ilgili atasözlerini irdelemeye çalışacağız. Söz konusu atasözleri, Y. A. Polkanov tarafından hazırlanan ve 1995 yılında Kırım Bahçesaray'da basılan "Kırımkaıların Atalar-Sozı/Poslovitsi İ Pogovorki Krimskix

Karaimov" adlı kitaptan alınmıştır. İnceleyeceğimiz atasözlerinde dil ve sözün hangi amaçlar için ele alındığı maddeler halinde gösterilecektir.

1. Dil-Kişilik Bağlantısı

Kırım Karaylarının atasözlerinde yüksek bir dil kültürüne sahip bulunmak kişinin ahlakî sıfatlarından biri olarak kabul edilmektedir. Atasözlerinde dil (söz) kişinin kalitesini ve kişiliğini ortaya koyan bir ölçüdür. Kişi konuştuğu söze göre değer kazanır ve vasıflandırılır. İnsanı hayvandan ayıran dilidir. Ayrıca söz kişinin iç dünyasının aynasıdır. Kişinin dili bozursa içi de bozuk, dili düzgünse gönlü de düzgündür. Dil kişinin mayasını ortaya koyan en büyük sermayesidir. Bu durum atasözlerinde gayet açık bir şekilde belirtilmektedir: "Başta bar da tilde yok", "Kamillik sozu lal bilen incidir, caxillik sozu lax bilen incitir", "Yalan sozleme bet kerek", "Kolu sıypay, tili oşekley", "İnsan-kulaktan, ayvan-tamaktan", "Bal tilinde-buz tişinde", "Dili dost, gonili duşman", "Bakma, kim ayttı-diñle, ne ayttı", "Arexaña kore lafın bolsın", "Til maydır, til maya, til yigitke sermiye" Atasözlerinde görüldüğü gibi, halkın ahlakî ve estetik anlayışında dil ve söz bağlantısı ince bir anlatımla dile getirilmiştir.

2. Dilin Gücü ve Toplum İçerisindeki Rolü

Atasözlerinde dilin önemli bir güç ve zenginlik olduğu işlenir. Dilin toplum hayatında, kişiler arasında ilişki kurulmasında önemli bir rol oynadığı vurgulanır. Dil toplumsal bir olgudur. Çünkü dil hem bireylerle özdeşleşir, hem de onların üstünde ve dışında yer alır. Bireyi toplumsallaştıran, işlevsel hale getiren, birçok durumda milleti oluşturan temel öge dildir. Dilin iletişim işlevi onu toplumsal kılan en önemli unsurdur (vardar, 1982: 10). Dolayısıyla toplum içerisinde dili kullanmak bir sanattır. Büyük bir zenginlik olan dil her kapının açarısıdır ve çok önemli bir silahtır. Aşağıdaki atasözlerinde bu düşüncelerin tamamını görmek mümkündür: Tatlı til yılanı yuvadan çıkarır/Yaman til insanı-imandan", "Añlagaanga (biline) sivrisinak saz/Añlamağanga davul zurna az", "Aşsız ev bolgan, sozsız ev bolman", "Sora-sora Misirin tapkanlar", "Tili taşını yaray", "Davacı aç kalmaz demişler", "Ne soz, ne saz, can vermey, caxan bolmaz", "Laf yitdiñ armağası cax illik kişiniñ boy kün etmesi".

3. Dilin Olumlu ve Olumsuz Etkileri

Dil, kişiye toplum içerisinde saygınlık kazandırır ve kişiye her türlü kolaylığı sağlar. Bunun yanında dilin kötü kullanılması durumunda, dil insana kötülük getirir, ters tepen bir silah konumuna geçer. Dilin insana iyilik veya kötülük getirmesi dili kullanan kişiye bağlıdır. Bu tür atasözleri karşılaştırmalı bir şekilde verilmiştir. Atasözünün birinci bölümünde dilin iyi kullanımı, tatlılığı, güzelliği verilir ikinci bölümünde de dilin kötü kullanımı, acılığı, kötülüğü verilmiştir. Bu şekilde zit

anlamdan hareketle ifade güçlendirilmiştir. "Tatlı til yılanı yuvadan çıkarır,/Yaman til insanı-imandan", "Tilin iyisi saxabına bal yedirir,/Kutsız-başına yaman xal ketirir", "Xatır yakma kolay bir soz ilen, xatır tapma yuz sozda az", "Soz sozin açar, soz de kotni açar,/Açılğan kotler ortilir, korgen kozler unutmaz", "Çanak çanakka tokuşsa-soz çigar,/İnsan insanga tokuşsa-kavga çıkar" gibi atasözlerinde iyi sözün ve kötü sözün nelere yol açacağı belirtilmektedir.

4. Sözün Önemi/Sözünde Durmak

Kişinin toplum içerisinde değer kazanması, verdiği sözü yerine getirmesine bağlıdır. Atasözlerinde sözün hayata geçirilmesi, ağızdan çıkan söze dikkat edilmesi gerektiği öğütlenir. Halk nazarında, kişilerin huzurunda, toplum içerisinde verilen söz, mutlaka ifa edilmesi gereken bir borçtur. Söz adeta kanun hükmündedir. Çünkü verilen söz atılan oktur. (Atılğan soz, atılğan ok, aşkan tirlik kaytıp kelmez). Söz ya verilmemeli ya da verilirse mutlaka yerine getirilmelidir. Ayrıca sözün önemli olduğu, büyük söz söylemenin insana zarar vereceği, her söylenen söze değer verilmemesi gerektiği atasözlerinde veciz bir şekilde dile getirilmiştir. Bunlarla ilgili şu atasözleri verilebilir: "Buyuk tigim ekmek aşu, buyuk soz sozleme", "Yavaş yuru, bek basma, olur olmaz sozge kulak asma", "Er sozge kulak asılmaz", "Tilden tatlısı da yok, eççisi da yok".

5. Sözün İşle Pekiştirilmesi

Atasözlerinin önemli işlevlerinden birisi de terbiye, eğitim maksadıyla kullanılmasıdır. Halk, atasözlerinde kişilerden sadece sözü söylemekle kalmamasını, söylediği sözü uygulamaya koymasını da bekler. Çünkü dilden gelen, elden geldiği sürece makbuldür. "Laf ustası-iş xastası", "Sozleri kuzovlar-işleri çibinler", "Buna aytkan, şuna aytkan, tek barça iş tura katkan" gibi atasözlerinde kişiden hem söylediği sözleri işle pekiştirmesi beklenirken, hem de kişi bir şekilde motive edilmektedir. Çünkü eğitimde başarıya ulaşmanın yolu, bireyi motive etmekten geçer. Psikologlar öğrenme sürecinde dört ana unsurdan söz ederler: Dürtü (güdü), tepki, işaret ve ödül. Bunlardan ilki olan güdü, bireyi harekete geçiren ve motivasyonunu sağlayan en önemli unsurdur (Kurt, 1991: 58). Bu gibi atasözlerinde, kişinin söylediği sözü uygulamaya geçirmesi konusunda güdülendiği görülmektedir. Toplum kişiden konuşmasını değil, çalışmasını bekler: "Maxtancın boş çelmeği kaynay", "Maxtana, maxtana-tili tanlayına kurudı", "Az aytmaga gerekli-kılmağa".

6. Hikmetli/Anamlı Söz-Gereksiz/Boş Söz

Kişi konuştuğu sözün niteliğine göre değerlendirilir. Sözü ölçüp biçen, gerektiği yerde kullanan kişilere itibar edilir. Dolayısıyla ağızdan çıkan söz, kişinin değerini ortaya koyan bir ölçüdür. Kişi ağızını açıp konuşacağı zaman, sözünün itibara layık olmasına, bir fikir içermesine, anlam taşımasına dikkat etmelidir. Bu yüzden sözün bağlamının, kullanılacağı yerin zamanının çok iyi tespit edilmesi

gerekir. Atasözlerinde bu tip sözler "*akıllı söz*", "*hikmetli söz*", "*manalı söz*" gibi adlarla adlandırılmıştır. Akıllı söz ağızdan damlayan bal olup, insanın değerini ortaya koyan bir ölçüdür. Aşağıdaki atasözlerinde hikmetli/anlamalı sözün önemi açıkça vurgulanır: "Akıllı kişiden akıllı söz çıkar,/Akılsınıñ başını yarsañ kozi çıkar.", "Uzun sözünin kıskası-kaba sakalın kosesi.", "Avuzdan bal tamlay."

Hikmetli/anlamalı sözün karşıtı "boş söz"dür. Atasözlerinde anlamalı sözün gerekliliğinden övgüyle bahsedilirken, boş sözün gereksizliği de ihmal edilmemiştir. Gereksiz söz her zaman sahibini aciz duruma düşürür. Sırf konuşmak için, laf olsun diye anlamsız, gereksiz söz söyleyenler, halk nazarında hafife alınırlar. Zaten boş-boğaz kişiden ancak boş söz çıkacağı da atasözlerinde ifade edilmektedir (Laf bolsın dep eytdım padişaxım; Boş sozden fayda olmaz). Bu tür atasözlerinde boş sözden kaçınılması kesin bir şekilde öğütlenmektedir: "Boş laftan pilav pişirilmez", "Er sozge kulak asılmaz", "Ot almaga kelgen, altmış avuz laf etken", "Beşlik berip laf ettirdim, onlık berip toxtatmadım", "Maxtana, maxtana-tili tanlayına kurudı", "Kop sozden tok bolmassın", "Sozu sozge oxşay-tili sozden toxtamay", "Deli sozga-karuv yok".

7. Düşünce-Söz Bağlantısı

Dil düşüncenin ifade vasıtasıdır. Düşünce, akıl, bilgi, buluş insanî anlamda ancak dille imkân kazanır. Düşüncenin tüm boyutlarına ulaşılabilmesi için dil gereklidir (Vardar, 1982: 12). Kırım Karaylarının atasözlerinde kişilerin konuşmaya başlamadan, bir söz söylemeye geçmeden önce planlayarak, düşünerek hareket etmeleri istenir. Çünkü kişinin söylediği söz düşünerek veya düşünmeyerek söylemesiyle değer kazanır veya değerden düşer. "Sozi verenden evvel uslu kerektir", "Lakırdın bilip eyt." gibi atasözlerinde düşünce ve sözün iç içe ve birbirine bağımlı olarak ifade olunduğu anlaşılmaktadır.

Geniş ve köklü bir tecrübeler zincirinin ürünleri olan atasözleri, dilin duyguları etkilemekteki, heyecanları uyarmaktaki rolünü göz ardı etmemektedir. Sözün düşünceden sonra geldiğinin belirtilmesi, kişinin davranışlarında düşüncenin öneminde dikkat çekmekte, davranışları ve dili düşüncenin yönlendirmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Kurt, 1991: 53). Zira atasözünde çok güzel ifade edildiği gibi "Deve kuşu kemik bulsa, önce ölçer, sonra yutar" denmiştir (Luri kuşu kemik tapsa, evel ölçer, sonra yutar, demişler). Kişi oynayarak, gülererek konuşsa, şaka sözü olarak söylese dahi sözü iyice düşünmelidir, çünkü şakadan kötülük meydana gelebilir (Şakadan xorlık çıkar). Kısaca atasözlerinde verilmek istenen düşünce sözün söylenmeden önce mutlaka düşünülmesidir. Sağlıklı iletişimin vazgeçilmez şartı da budur. Önemli olan sözü söylemeden evvel düşünmek ve uygun bir şekilde ifade etmektir: "Bir işni işleyince çuşunip işle", "Başta bar da tilde yok", "Tıy tiliñi, kozgala miyiñi", "Eki kulak bir avuz çok eşit da az sozle".

8. Doğru Söz-Yalan Söz

Düşüncenin aracı olan dili kullanmak kişinin iradesinde olan bir durumdur. Ağızdan çıkan sözün niteliği kişinin değerini ortaya koyar. Sözün doğruluğu ise her zaman makbul sayılmıştır. Doğru söz dilin süsüdür. Doğru söz kişinin yüzünü ağartır ve toplum içerisinde kişiye saygınlık kazandırır. "Doğru lafka can kurban" atasözünde, sözün doğruluğu öğütlenir. Doğru sözün kişiye hürmet, saygınlık ve güven getireceği vurgulanır.

Doğru söz acıdır (Kerti soz-acıldır). Her zaman söylenmesi gerekli olsa da karşıdaki kişiler tarafından hoş karşılanmayabilir (Men oña yakşı soz eytem, o maña kotın çevire; Dogru sozlen tugana yaraman; Dogru eşekke ayılır) ve kişinin yakınlarını dahi gücendirebilir. Bütün bu örneklerle rağmen, atasözleri neticede her zaman doğru sözün yanındadır.

Doğru sözün karşıtı yalan sözdür. Doğru söz kişiye ne kadar itibar kazandırır, yalan söz de kişiyi o kadar itibardan düşürür. "Yalan sozlemekden karın toymaz" atasözünde de belirtildiği gibi, yalan söylemenin insana bir faydası yoktur. Yalan söyleyen insanın yeniden güvenilirliğini kanıtlaması için büyük mücadele vermesi gerekir. Aşağıdaki atasözünde de görüldüğü gibi yalan söz kişiyi daima zor duruma düşürmekte, onun saygınlığını azaltmakta ve başkalarının kişiye olan güvenini sarsmaktadır: "Yalancının uyu (evı) yanse, inanmazlar (inanma)".

Sonuç

Sonuç olarak atasözleri, bizleri en iyi yansıtan, duygu ve değerler dünyamızı en güzel şekilde gözler önüne seren, tarihsel varlığımıza ulaşmada bize yol gösteren hazinelerimizdir. Dil ve sözle ilgili Kıym Karay atasözlerini çeşitli konular içerisinde değerlendirmemize rağmen, ele alamadığımız, eksik bıraktığımız bazı yönleri de olabilir. Bu amaçla dil ve sözle ilgili 77 atasözü aşağıda verilmiştir. Bu atasözlerinde dilin ve sözün işlevi daha geniş bir şekilde görülebilir. Verilen atasözlerinin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları da parantez içerisinde verilerek daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır.

ATASÖZLERİ

1. Aç kop aşar, açuvlu kop sozler (Aç çok yer, öfkeli çok söyler).
2. Açuvlu çok sozler (Öfkeli çok söyler).
3. Akıllı kişiden akıllı soz çıkar,/Akılsızın başını yarsañ kozi çıkar (Akıllı kişiden akıllı söz çıkar, akılsızın başını yarsan gözü çıkar).
4. Añlagaanga (bilene) sivrisinak saz/Añlamaganga davul zurna az (Anlayana (bilene) sivrisinek saz, anlamayana davul zurna az).
5. Arexaña kore lafın bolsın (Parana/gücüne göre lafın olsun).
6. Aşsız ev bolgan, sozsız ev bolman (Aşsız ev olur, sözsüz ev olmaz).
7. Atılğan soz, atılğan ok, aşkan tirlik kaytıp kelmez (Söylenen söz, atılan ok, geçen hayat geri gelmez).
8. Avuzda tatlı-tamakta acı (Ağızda tatlı, boğazda acı).
9. Avuzdan bal tamlay (Ağızdan bal damlar).
10. Az aytmaga gerekli-kılmaga (Az söylemeli, çok yapmalı).
11. Az sozli-tez bezdir (Az konuşan tez usandırır).
12. Bakma, kim ayttı-dıñle, ne ayttı (Kimin söylediğine bakma, ne söylediğine bak).
13. Bal tilinde-buz tişinde (Bal dilinde, buz dişinde).
14. Başta bar, da tilde yok. (Başta var, ama dilde yok).
15. Beşlik berip laf ettirdım, onlık berip toxtatmadım (Beşlik verip konuşturdum, onluk verip susturamadım).
16. Bir işni işleyince çuşunip işle (Bir işi düşündükten sonra yap).
17. Boş laftan pilav pişirilmez (Boş lafla pilav pişirilmez).
18. Boş sozden fayda olmaz (Boş sözden fayda olmaz).
19. Buna aytkan, şuna aytkan, tek barça iş tura katkan (Buna söylemiş, şuna söylemiş, ama bütün iş durup kalmış).
20. Buyuk tigim ekmek aşı, buyuk soz sozleme (Büyük lokma ye, büyük söz söyleme).
21. Çanak çanakka tokuşsa-soz çıkar,/İnsan insanga tokuşsa-kavga çıkar (Çanak çanağa tokuşsa söz çıkar, insan insana tokuşsa kavga çıkar).
22. Çişle tiliñi (Dilini dişle).
23. Davacı aç kalmaz demişler (Davacı (çok konuşan) aç kalmaz demişler).
24. Deli sozga-karuv yok. (Boş söze cevap olmaz).
25. Dili dost, gonili düşman (Dili dost, gönlü düşman).
26. Dogrı eşekke ayılır (Doğru eşeğe söylenir).
27. Dogrı lafka can kurban (Doğru lafa can kurban).
28. Dogru sozlen tugana yaraman (Doğru söyleyen kardeşine yaranamaz).
29. Eki kulak bir avuz çok eşit da az sozle (İki kulak, bir ağız; çok işit, az konuş).
30. Er sozge kulak asılmaz (Her söze kulak asılmaz).
31. Eytkan insan bolsun, yerıştırıgen insan bolmasın (Söyleyen insan olsun, laf yetiştiren insan olmasın).

32. Hem sogem, hem uram, hem laf etme kob vermeim (Hem söveyim, hem dövüyim, hem de konuşmasına izin vermeyeyim).
33. Her soznın eki ucu bar (Her sözün iki ucu var).
34. İnsan-kulaktan, ayvan-tamaktan (İnsan kulaktan, hayvan boğazdan).
35. Kamillik sozu lal bilen incidir, caxillik sozu lax bilen incitir. (Olgun/anlamli söz lal ile incidir, cahil/boş söz acı verip incitir).
36. Kerti soz-acildir (Doğru söz acıdır).
37. Kimi soz sepe, kim ekeselle saxabınıñ dır (Kimi sözünü serper, kimi sözünü kesmeyi bilir).
38. Kolu sıypay, tili oşekley (Eli okşar, dili durmaz/çekiştirir).
39. Kop sozden tok bolmassın (Çok sözden karnın doymaz).
40. Kopek xavlar, kervan keçer, sozlemegen uslu keçer (İt ürür, kervan, yürür, konuşmayan akıllıdır).
41. Laf etti-etti, avuzı kot boldı (Laf etti, etti; kepaze oldu).
42. Laf lafını aka, laf ta kotını yaka. (Laf lafı açar, laf da kıcıyı yakar).
43. Laf ustası-iş xastası (Lafa gelince usta, işe gelince hasta).
44. Laf yitdiñ armagası cax illik kişiniñ boy kün etmesi (Söz söylemeyi bilmenin ödülü, kişinin yurdunda devamlı yaşaması/gün geçirmesidir).
45. Lakırdın bilip eyt (Sözünü bilip söyle).
46. Luri kuşu kemik tapsa, evel ölçer, soñra yutar, demişler. (Deve kuşu kemik bulsa, önce ölçer, sonra yutar, demişler).
47. Maxtana, maxtana-tili tanlayına kurudı (Övüne övüne, dili göğe ulaştı).
48. Maxtancın boş çelmeği kaynay. (Övüngenin boş çömleği kaynar).
49. Men oña yakşı soz eytem, o maña kotın çevire (Ben ona güzel/doğru söz söyleyim, o bana kıcıyı çevirir).
50. Ne soz, ne saz, can vermey, caxan bolmaz (Ne söz, ne saz; can/ruh vermeden cihan olmaz).
51. Nefile dır dünyada, malga işanıp, buyuk sozlemek (Dünyada mala güvenip büyük konuşmak nafiyledir).
52. Ot almaga kelgen, altmış avuz laf etken (Ateş almaya gelmiş, altmış ağız laf etmiş).
53. Sora-sora Misirin tapkanlar (Sora sora Mısır bulunur).
54. Soz ortanın, kim çekse-onın (Söz ortanın, kim üstüne alınsa onun).
55. Soz sızıñ, baş bizim (Söz sizin, baş bizim).
56. Soz sozın açar, soz de kortnı açar./Açılğan kotler ortilir, korgen kozler unutmaz (Söz sözü açar, söz de kıcı açar; açılan kıcılar örtülür, gören gözler unutmaz).
57. Soz sozını açar (Söz sözü açar).
58. Sozi verenden evvel uslu kerektir (Sözü söylemeden evvel düşünmek gerekir).
59. Sozleri kuzovlar-işleri çibinler (Sözleri meşale gibi, işleri sinek gibi).

60. Sozu sozge oxşay-tili sozden toxtamay (Sözü söze benzer, dili konuşmaktan geri kalmaz).
61. Şakadan xorlık çıkar (Şakadan horluk çıkar).
62. Tatlı til yılanı yuvadan çıkarır,/Yaman til insanı-imandan (Tatlı dil yılanı yuvadan çıkarır, yaman dil insanı imandan çıkarır).
63. Tılını toxtata yureknı yanmayıp (Yürek yanmadan dili durdurmak gerekir).
64. Tıy tiliñi, kozgala miyiñi (Kes dilini, çalıştır beynini).
65. Til may dır, til maya, til yigitke sermiye (Dil yağdır, dil mayadır, dil yiğide sermayedir).
66. Tilden tatlısı da yok, eççisi da yok (Dilden tatlısı da yok, acısı da yok).
67. Tili taşnı yaray (Dil taşı yarar).
68. Tilin iyisi saxabına bal yedirir,/Kutsız-başına yaman xal ketirir (Dilin iyisi sahibine bal yedirir, kötü söz başına yaman hâl getirir).
69. Tilsizge yer uyulur (Dilsiz her yer uyar).
70. Tilsiznın tilin anası anlay (Dilsizin dilinden anası anlar).
71. Uzun sozunın kıskası-kaba sakalın kosesı (Uzun sözün kıyası, kaba sakalın kösesi).
72. Uzun tili-kıska miyi (Dili uzun, aklı kısa).
73. Xatır yakma kolay bir soz ilen, xatır tapma yuz sozda az (Bir söz hatır yıkmaya yeter, ama yüz söz hatır bulmaya yetmez).
74. Yalan sozleme bet kerek (Yalan söylemeye yüz gerek).
75. Yalan sozlemekden karın toymaz (Yalan söylemekle karın doymaz).
76. Yalancının uyu (evı) yanse, inanmazlar (inanma) (Yalancının evi yansa inama/inanmazlar).
77. Yavaş yuru, bek basma, olur olmaz sozge kulak asma (Yavaş yürü, pek basma; olur olmaz söze kulak asma).

KAYNAKLAR

- AKSAN, Doğan, 1982, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim-3**, TDK Yay., Ankara.
- AKSOY, Ömer Asım, 1984, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1, Atasözleri Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara.
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı, 1994, **Türke Doğru**, AKM Yay., Ankara.
- ÇAĞATAY, Saadet, 1994, "*Codex Cumanicus Sözlüğünün Basılışı Dolayısıyla*", **A. Ü., DTCF-D**, C. II, S. 5'ten ayrı basım, TTK Basımevi, Ankara, s. 770-771.
- DEVLET, Nadir, 2002, "*Federe ve Muhtar Türk Cumhuriyetleri*", **Türkler**, C. 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 15-47.
- DOĞAN, İsmail-İlgi Kıvrakdal, 2002, "*Karaim Türkleri*", **Türkler**, C. 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 781-789.
- KURT, İhsan, 1991, **Türk Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım**, KB Yay., Ankara.
- MEXMUTOV, Xuci, 1995, **Yazılmagan Kanunnar**, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan.
- ONG, Walter J., 1995, **Sözlü ve Yazılı Kültür Sözlük Teknolojileşmesi** (Çev. Sema Postacıoğlu Banon), Metis Yay., İstanbul.
- ÖNER, Mustafa, 1998, **Bugünkü Kıpçak Türkçesi**, TDK Yay., Ankara.
- ÖZKAN, Nevzat, 1997, **Türk Dünyası Nüfus, Sosyal Yapı, Dil, Edebiyat**, Geçit Yay., Kayseri.
- POLKANOV, Y. A., 1995, **Kırımkaıların Atalar-Sozı/Poslovitsi İ Pogovorki Krimskix Karaimov**, Baxçisaray.
- POLKANOV, Y. A., 1997, **Karais-The Crimean Karaites-Turks**, Simferepol.
- SAUSSURE, Ferdinand de, 1985, **Genel Dilbilim Dersleri** (Çev. Berke Vardar), Ankara.
- TEKİN, Talat -Mehmet Ölmez, 1999, **Türk Dilleri**, Simurg Yay., İstanbul.
- VARDAR, Berke, 1982, **Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri**, TDK Yay., Ankara.